

2. Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л.І. Мороз, С.І. Яковенко; Нац. акад. внутр. справ. – К.: Паливода А.В. [вид.], 2011. – 252 с.
3. Полякова О.Б. Психологические особенности эмпатических способностей психологов и педагогов // Мир образования–образование в мире. – 2010. – №1.– С. 80-92.
4. Туркова Д.М. Діагностика професійної емпатії практичного психолога // Журнал Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць ДВНЗ Запорізького національного університету, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Номер 2(6) – 2014. – С.176-182.
5. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання. [текст] : навч. посіб. / В. Федорчук – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 250 с.

3. О.Гаркавенко, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Проблема якісної підготовки фахівців спеціальності «Психологія» на сучасному етапі актуалізується багатьма чинниками. Безумовно, одним із найбільш очевидних, можна назвати збільшення попиту на психологічну допомогу в суспільстві.

Події останніх п'яти років свідчать про надзвичайно велику кількість різноманітних проблем, які потребують якісного психологічного втручання. Відповідно, зростає кількість психологів. Так, психологічна служба у системі освіти досягла майже 24 тисяч фахівців. Загальне число фахівців, які надають психологічну допомогу суспільству в сучасних умовах, значно більше. Це і фахівці соціальних служб, консультанти служб «гарячих ліній», психологи силових структур і багато інших, які працюють в т.ч. на громадських засадах.

Проте, велика кількість фахівців у сфері психологічної допомоги, на жаль не означає високий рівень професійної підготовки та готовності працювати в умовах перевантаження, багато-задачності, невизначеності.

Одним із джерел цієї проблеми, на нашу думку, становить також велика кількість вищих навчальних закладів, які готують фахівців у сфері психологічної діяльності та розмаїття програм підготовки за цією спеціальністю. Побіжний аналіз змісту програм, їх практичного та методичного забезпечення, свідчить про значний розрив між запитом практики, суспільства на якісного фахівця у сфері психологічної допомоги та змістом та якістю його підготовки. Так, на жаль, більшість виробничої практики майбутніх психологів відбувається формально, без належного занурення у професійну реальність та формування стійких професійних характеристик особистості. Аудиторна робота, лекційно-практична підготовка, по більшості своїй, не містить форм та методів навчання студента рефлексувати свої дії та результати, думки та оцінки. Майже не використовуються у поточній навчальній діяльності форми само оцінювання та взаємооцінювання студентів, які б могли виступати практичним інструментом розвитку рефлексивних дій, а також профілактики невиправданої оцінної залежності, яка має несподіване продовження у професійній діяльності фахівців.

Під час проведення групових консультацій, індивідуальних супервізій із фахівцями, що допомагають професій можна спостерігати доволі неадекватні форми поведінки, реагування на оточуючу дійсність: агресія по відношенню до клієнтів та колег, самозвинувачення та визнання власної безпорадності, нездатність «дистанціюватись» від поточних переживань, складнощі із об'єктивним аналізом ситуації, визначення власних професійних проблем та багато інших аспектів, які, власне, і є компонентами професійної рефлексії.

Безумовно, в кожному окремому випадку «картина проблеми» має свої індивідуальні прояви. Проте, спільною тенденцією можна вважати низький рівень операційної готовності (спроможності) до рефлексії: обмежена кількість прийомів та технік, інструментів, якими володіє фахівець; надмірний рівень

емоційного переживання власної ситуативної некомпетентності: зниження/завищення самооцінки, неадаптивні види психологічних захистів, звуження бачення шляхів розвитку ситуацій, високий рівень оцінної залежності тощо.

Отже, питання спроможності фахівця швидко та вчасно рефлексувати власні дії, адекватно реагувати на інтенсивність та насиченість поточних професійних завдань, не втрачаючи якості їх виконання є нагальною задачею підготовки майбутніх психологів.

Ми розглянемо декілька організаційно-методичних підходів у процесі розвитку професійної рефлексії майбутніх психологів, які було апробовано на базі кафедри практичної психології протягом 2013-2018 років. Ця робота проводилась в рамках спільної експериментальної програми Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України та факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова «Оновлення змісту і форм практичної підготовки студентів спеціальності «Психологія».

Навчально-виробнича практика в структурі професійної підготовки фахівця з практичної психології ставить на меті опанування студентом ряду професійних, інструментальних та особистісних компетенцій.

Інструментальні компетенції – це група умінь, що обумовлюють індивідуальну здатність особистості здійснювати професійно-орієнтовані види діяльності. Зокрема, організовувати діяльність на основі даних зворотного зв'язку, приймати рішення з урахування умов середовища, проектувати наслідки психологічного впливу тощо. Їх формування відбувається протягом всього періоду навчання, та є необхідною умовою опанування колом професійно-орієнтованих компетенцій.

Під професійними, або фаховими компетенціями ми розуміємо групу умінь та навичок, що дозволяють реалізовувати завдання основних видів професійної діяльності: діагностичної, консультативно-просвітницької, корекційно-відновлювальної, а також навчально-розвивальної та організаційно-методичної. До них належать гностичні та діагностичні уміння, інтерактивно-комунікативні,

дидактичні та проектувальні уміння. Фахові компетенції безпосередньо пов'язані із змістом типових задач діяльності та виробничими функціями. Їх формування відбувається протягом навчальних семестрів на аудиторних заняттях та закріплюється в ході виконання завдань різних видів практик. Перша і друга групи компетентностей є необхідними умовами професійної готовності, але відсутність вмотивованості до розкриття особистісного потенціалу в обраній професії, не дозволяє говорити про її високий рівень.

До особистісних компетенцій можна віднести групу умінь, що відображують здатність суб'єкта діяльності до самоорганізації та керування власною поведінкою відповідно цілей професійної діяльності. Фахівці відносять до них здатності та уміння долати внутрішні перепони в опануванні професійними знаннями та вміннями, свідомо вибудовувати супідрядність мотивів, гармонізувати власні емоційні стани тощо. Ця група вмінь забезпечує формування цілісної картини себе в професії, обумовлює вибір стратегії і тактики самореалізації.

В структурі практики можна виділити варіативну та інваріантну складову. Інваріантна складова пов'язана із змістом освітньо-професійної характеристики підготовки бакалавра з практичної психології та забезпечує формування ключових фахових компетенцій. Варіативна складова виробничої психологічної практики пов'язана із особливостями професійного бачення фахівців кафедри моделі розвитку особистості студента, набуття ним особистісно-професійних якостей, що відповідають сучасним уявленням про еталонний образ «Я-концепції» практичного психолога.

Розгортання процесу формування професійної рефлексії починається у студента із самого початку навчання. Одним із дієвих інструментів цього процесу є навчальні та виробничі практики, які мають повторювану внутрішню будову, що відповідає логіці формування ядра творчої внутрішньо-психологічної професійної позиції. За А. Шумиліним вона передбачає чотири основні етапи:

- I етап – свідоме формулювання проблеми та визначення мети – вмотивованість та цілепокладання;
- II етап – пошук принципу рішення проблеми та висування гіпотези, пошук стратегій розв’язання гіпотез;
- III етап – обґрунтування та розвиток знайденого принципу розв’язання проблеми на трьох рівнях: теоретичний рівень (інтелектуальна творчість), конструкторський рівень (технічна творчість) і технологічний рівень – розробка цього принципу (художня творчість);
- IV етап – практична перевірка гіпотези, застосування програми – об’єктивація.

В процесі навчально-ознайомчої (1 курс), психодіагностичної (2 курс), психоконсультаційної (3 курс), психокорекційної (4 курс) відтворюються ці етапи завдяки планомірності поставлених навчальних задач, а також коректуванню траєкторії їх виконання методистом на консультативних зустрічах, що передбачені наскрізною програмою практик. З іншого боку, організація саме таких видів практик відтворює спіраль ускладнення професійних умінь надання психологічної допомоги. Рухаючись від захоплення уявленнями про професію практичного психолога та бажання допомагати людям, до побудови відповідальних терапевтичних взаємин з клієнтами на психокорекційній практиці, студенти проходять не аби який складний шлях дорослішання. Часто, самі потребуючи допомоги та наочного прикладу професійного розв’язання тих чи інших ситуацій особистісного розвитку, вони звертаються за допомогою до викладачів-психологів та методистів кафедр. Консультативні зустрічі в структурі практик, певною мірою, відповідь на цей запит.

Кожен з видів практики, з одного боку, являє собою автономний змістово-практичний модуль професійної підготовки, а з іншого, успішне засвоєння матеріалу кожного наступного унеможливорюється не сформованістю умінь попереднього.

Психодіагностичні та гностичні уміння досліджувати психічні явища, аналізувати та формулювати обґрунтовані висновки стосовно їх причин та наслідків, логічно передують формуванню вмінь надавати розгорнуту оцінку психічного розвитку відповідно запитів учасників педагогічного процесу в школі або іншій установі. Психоконсультаційна практика передбачає посилення уваги до формування комунікативної компетенції та ряду соціально-перцептивних та організаційно-методичних умінь. Психокорекційна практика в системі підготовки бакалаврів з практичної психології найскладніша. Це пов'язано не тільки із необхідністю реалізовувати складні психотехнологічні завдання відновлення психічної діяльності, а й з вимогами до рівня особистісного розвитку. Такі якості як конгруентність, асертивність, фрустраційна толерантність, винахідливість та інші, грають визначну роль у реалізації завдань психокорекції.

З метою цілеспрямованого розвитку професійно-особистісних якостей майбутніх фахівців в програмі практик впроваджено проведення супервізійних сесій. Консультаційні зустрічі методиста бази практики та кафедри, кожного тижня організовані як супервізія. Загальною метою даної форми роботи є актуалізація та спрямування особистісного потенціалу у русло професійної самореалізації. Проведення супервізійних сесій дозволяє помітити та відзначити об'єктивні досягнення кожного студента, надати рекомендації щодо подальшого розвитку його особистісних та професійних якостей. Подібний груповий аналіз навчально-практичних досягнень студентів сприяє формуванню активної професійної позиції. Завдяки груповій динаміці, нам вдавалося підвищувати рівень особистісної зацікавленості студентів у навчально-професійних досягненнях, а також формувати психологічну готовність до подолання внутрішньо-особистісних конфліктів та перешкод у розвитку.

Така форма роботи зі студентами дозволяє цілеспрямовано формувати професійну рефлексію, керувати процесом формування патернів самооцінювання та репрезентації власної професійної позиції.

Тематика та характер супервізійних сесій безпосередньо залежать від виду практики. В структурі психодіагностичної практики орієнтовними темами можуть виступати індивідуально-психологічні алгоритми спостереження за людьми, критерії об'єктивності надання психологічної оцінки, методи розвитку спостережливості та інтуїції тощо. Під час проходження психоконсультаційної практики орієнтовними темами можуть бути моделі особистості та теорії психічного розвитку, методи розвитку комунікативних умінь та особистісних якостей, що зумовлюють раппорт тощо.

Наступним елементом підвищення рівня практичної готовності до виробничої діяльності майбутніх практичних психологів можна вважати посилення цілеспрямованого розвитку інструментальних компетенцій за рахунок введення таких стандартизованих форм звітних матеріалів, як есе, протокол спостереження та психологічний висновок, а також протокол супервізійної сесії. Дані форми робіт призначені алгоритмізувати уміння проводити відповідні види діяльності та структурувати когнітивні схеми пізнання психологічних процесів та явищ. Наприклад, розроблення протоколів спостереження навчає теоретично моделювати цілісну картину явища що підлягає дослідженню, а протокол сесії –деперсоніфіковано аналізувати процес власного професійного розвитку тощо.

Результати опитувань випускників кафедри останніх років, а також методистів баз практик щодо функціональної спроможності фахівців виконувати складні види робіт при високій інтенсивності діяльності свідчать про позитивну динаміку та схвалення результатів практичного навчання за оновленими формами.

Таким чином, використання в процесі практичної підготовки таких методів розвитку професійної рефлексії як, групові та індивідуальні супервізії із обов'язковим оформленням протоколу, протоколи спостережень в процесі діагностичної, консультативної, колекційної практики, есе, а також різних форм оцінювання (само оцінювання, взаємооцінювання студентів) дозволяє

підвищити рівень особистісної компетентності випускника-психолог за рахунок формування індивідуальних інструментів професійної рефлексії.

Література

1. Гаркавенко З.О. Науково-практичне забезпечення системи методичного супроводу діяльності працівників психологічної служби системи освіти // Організація та науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби і ПМПК /[Гаркавенко З.О., Гобод І.Ю., Жук Т.В. та ін. : за наук.ред. В.Г.Панок, І.І.Цушко]. –К. : Ніка-Центр. – 2014 – 2-ге вид. випр. – 260 с. – с.28-54.
2. З.О.Гаркавенко, А.С.Шапошнікова Завдання і фахова спрямованість навчально-виробничої практики у системі підготовки працівника психологічної служби. // Професійна підготовка практичного психолога як конкурентоспроможного фахівця: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за загальною редакцією академіка НАПН України В.І.Бондаря, професора О.Я.Митника. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2015. – 392 с. – с.341-369.
3. Мирошник О.Г. Соціально-діяльнісний підхід до розробки моделі професійної рефлексії (на прикладі професії вчителя) //Психологія і особистість. – 2016. – вип.1 (9), с.196-206
4. Шанскова Т. Професійна рефлексія майбутніх спеціалістів гуманітарного профілю в умовах отримання другої вищої освіти /Шанскова Тетяна // Витоки педагогічної майстерності. – 2015. – вип..15 (Серія: Педагогічні науки), С.331-336.